

LUCIAN
BOIA

EXPLORAREA
IMAGINARĂ
A SPAȚIULUI

Traducere din franceză de autor

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Prefață la ediția românească

Drumurile mele prin istorie au trecut și printr-o etapă „extraterestră”: experiență, cred, nu tocmai obișnuită pentru un istoric. M-am deprins cu imaginarul în compania unor personaje din spațiu. Într-adevăr, aceste ființe de dincolo de Pământ au proprietatea extraordinară de a nu exista și de a fi în același timp foarte prezente, ilustrând astfel logica imaginarii mai bine decât orice discurs teoretic. Rezultatul peregrinărilor mele cosmice a fost cartea apărută în Franța, în 1987, pe care o propun acum și cititorului român. Nu foarte prompt, recunosc: după un sfert de veac.

Pariul pe care l-am încercat atunci a fost acela de a scrie o carte „erudită”, sub aparențele unei lecturi „ușoare”, o carte serioasă și amuzantă totodată. Poate că formula i-a derutat pe unii. Este un text decontractat și cu o tentă de umor. Am eliminat până și trimiterile bibliografice. Totul se bazează însă riguros pe cercetarea directă a

surselor, în cazul acesta nenumărate lucrări științifice și de popularizare și ficțiuni literare. E o lucrare perfect personală, atât în ce privește adunarea și selectarea informației, cât și arhitectura ei de ansamblu.

I-am reluat pe extratereștri câțiva ani mai târziu, când i-am integrat în tipologia extinsă a „omului diferit”; *Între înger și fiară. Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre* (1995) continuă într-un fel *Explorarea imaginară a spațiului*, căreia îi aduce precizări suplimentare. La rândul său, *Jules Verne* (2005) completează tabloul imaginarii științific în epoca respectivă.

Ancheta întreprinsă și-a propus reconstituirea imaginarii cosmice în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea; aceasta e precedată însă de o trecere în revistă a punctelor de vedere exprimate anterior, încă din Antichitate, și se încheie prin aducerea problematicii

la zi, cu alte cuvinte până la începutul anilor 1980. Dacă ar fi să rescriu cartea acum, aş proceda probabil la o disociere mai netă între diversele paliere ale imaginarului. Cercetarea fundamentală, popularizarea științei și ficțiunea cu pretext științific nu împărtășesc același gen de imaginar. Pe la 1900, sunt puțini savanți autentici care să se ocupe de marțieni; existența lor e presupusă mai ales în textele de știință popularizată (cum sunt cele ale lui Flammarion); iar ficțiunea literară lasă frâu liber imaginației, înzestrându-i cu tot felul de chipuri. Există de asemenea o gradație în ce privește asumarea imaginarului, între credința autentică și simplul amuzament. Putem crede cu adevărat că am fost implicați într-o întâlnire de gradul trei. Însă putem la fel de bine să ne delectăm vizionând un film cu extraterestri, fără să credem defel în existența lor. Reluând povestea cu cometa lui Halley, în ciuda faptului că unii s-au temut cu adevărat, atunci, la 1910, a fost până la urmă mai mult un joc

de-a „sfârșitul lumii“ decât o panică reală. Un eveniment monden, excitant desigur și până la urmă dezamăgitor, dat fiind că în final nu s-a petrecut nimic. Departe oricum de o efectivă teroare cosmică.

Traducând cartea, nu mi-am mai propus acum să adaug informații despre ultimii 25 de ani. Cititorii mei știu prea bine de ce: preocupările mi s-au diversificat în multe alte direcții, și am cam pierdut legătura cu spațiul nemărginit. Am însă impresia că nu s-a schimbat nimic esențial: cinematografia „galactică“ înflorește, iar obiectele zburătoare neidentificate își continuă baletul în jurul Pământului. Cât despre explorarea reală, aceasta progresează la fel de încet. Expediția spre Marte se tot amână, rămânând totuși principala țintă cosmică, evocată periodic. Chiar acum și-a început cercetările pe planeta roșie un robot ultraperfecționat. Ce caută? Viață, firește, ce să caute? Urme de viață, o celulă vie cât de neînsemnată. Se vede că tot a mai rămas ceva din marele mit marțian.

Introducere

Puțin mai mult de o secundă îi trebuie luminii pentru a parcurge distanța de la Pământ la Lună; aproximativ două minute pentru a ajunge de la Venus și trei minute de la Marte, când aceste planete se află în punctele cele mai apropiate de Pământ. Însă aproape patru ani-lumină și jumătate ne separă de prima stea. Și zeci, mii, milioane de ani-lumină sunt între noi și celelalte stele, de-a lungul infinitelor căi ale universului.

Cea mai mare performanță a celei de-a doua jumătăți a secolului al XX-lea a fost, cu siguranță, cucerirea spațiului. Să precizăm totuși: a spațiului apropiat, cel care se măsoară în secunde și cel mult în minute-lumină.

Această mare victorie a omenirii a însemnat însă și constatarea unui eșec. Nici o întâlnire n-a avut loc și probabil nici nu se va petrece. Suntem nevoiți să recunoaștem o evidență: Pământul nostru se înfățișează ca o oază în mij-

locul unui vast deșert. Nimeni nu ne așteaptă pe Marte sau pe Venus, nu există nici o altă civilizație în sistemul solar.

Celelalte civilizații – dacă vor fi existând – sunt separate de noi printr-un abis de ani-lumină. E justificat să ne gândim că șansele de a intra în contact direct cu ele – fie și într-un viitor îndepărtat – rămân destul de slabe.

Și, fiindcă nu putem ajunge la ei, ar fi cazul ca extraterestrii să vină ei la noi. Se pare, într-adevăr, că de câtva timp tot dau târcoale Pământului, instalați în farfuriile lor zburătoare. E o soluție a disperării. Sigur e doar faptul că s-au volatilizat chiar atunci când am fi putut să schimbăm cu ei o strângere de mână. O șansă unică ratată.

Se crezuse, într-adevăr, timp de secole, în posibilitatea locuirii planetelor apropiate. Luna, satelitul Pământului, mai întâi, apoi planetele Marte, Venus și celelalte.

Planetele acestea erau la început – s-o spunem drept – teribil de îndepărtate, date fiind posibilitățile științifice și tehnologice ale omenirii. Imaginația pură a reprezentat multă vreme – până în secolul al XIX-lea – singurul mijloc de apropiere. A venit însă o vreme când aventura a început să pară realizabilă. Știința prepara deja instrumentele necesare. Comunicarea de la o planetă la alta și călătoria cosmică păreau iminente, și iminentă, în consecință, întâlnirea cu ceilalți membri ai marii familii solare.

După veacuri de fantezie, gratuită și neputincioasă, și înaintea explorării actuale a spațiului, reală, dar mult mai prozaică, scurta epocă intermediară, situată în principal în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul celui următor, a încercat să facă sinteza între vis și realitate, între știință și iluzie. A îmbrăcat vechile ficțiuni în veșminte științifice. A pus la lucru arsenalul științific pentru a justifica locuirea planetelor, călătoria cosmică și contactul între lumi.

Aventură imaginară, dar preludiu totodată al veritabilei aventuri cosmice de astăzi. Dacă existența seleniților, a marțienilor, a venusienilor, imaginați în cele mai mici detalii potrivit unui sistem care părea logic și coerent, s-a dovedit a fi pură iluzie, rămâne nu mai puțin faptul că explorarea reală

a spațiului datorează mult acelor vizionari ai științei care au avut curajul să forțeze porțile imposibilului.

Continuă însă, paralel cu explorarea reală, și aventura imagină. Pe o altă scenă, incomparabil mai vastă ca înainte, însă cu decoruri, actori și reguli ale jocului care nu diferă prea mult de ceea ce s-a imaginat în urmă cu un secol. O bună parte dintre extraterestri au fost transportați, fără modificări esențiale, mai departe, mult mai departe: în spațiul galactic. Iată-i, în sfârșit, în deplină siguranță. Verificarea prezenței e de data asta mai greu de realizat decât în cazul planetelor Marte și Venus. Ar fi din partea lor un gest de prietenie să ne viziteze la noi acasă.

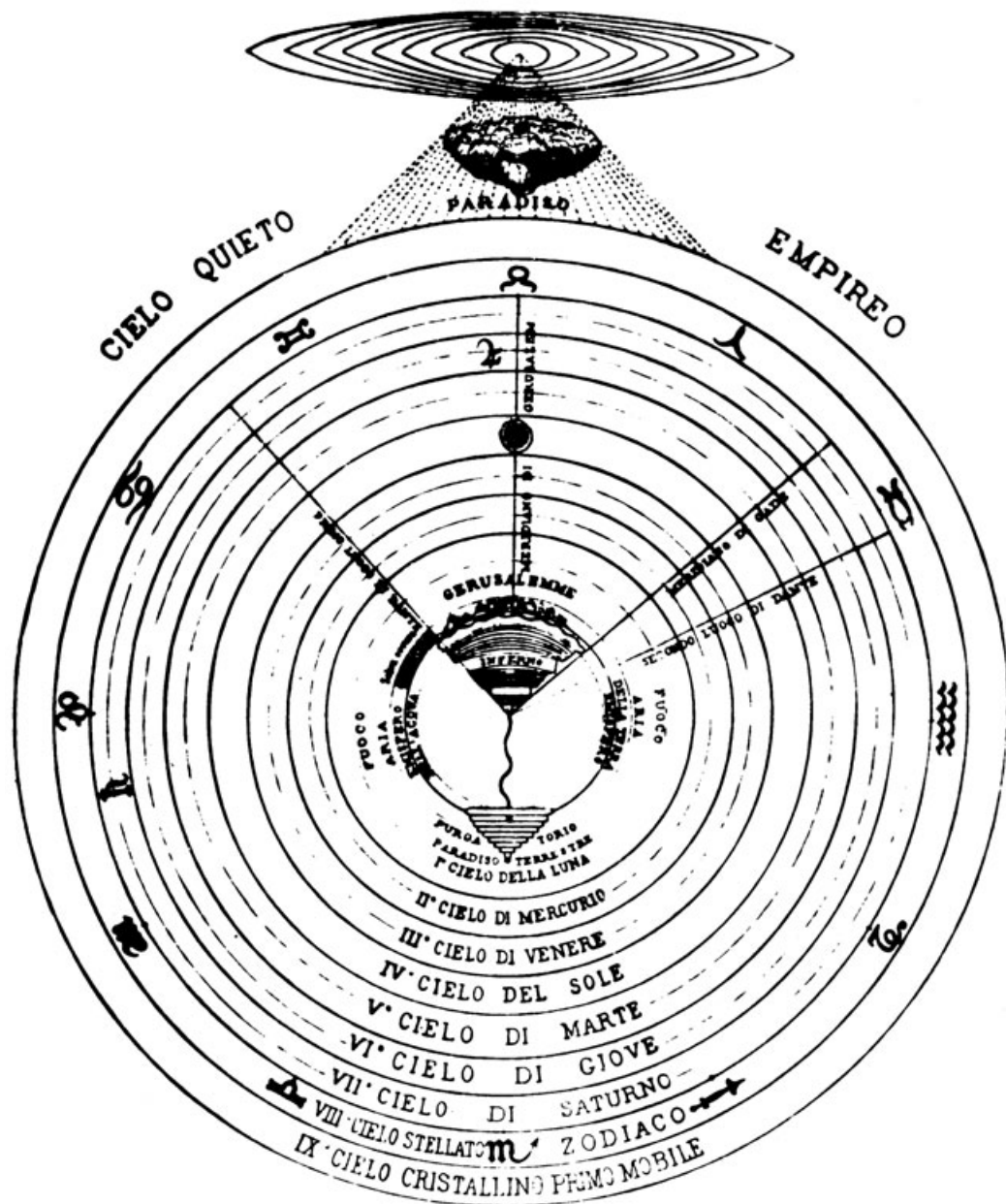
La drept vorbind, n-au dispărut cu totul nici extraterestrii apropiați, marțienii sau alții asemenea. Alungați din spațiul real, rămân totuși apropiați într-un spațiu imagină. Marte e pustiu, dar se mai crede încă în marțieni. Mitul e întotdeauna mai puternic decât rațiunea.

Indiferent, până la urmă, de apropierea sau îndepărtarea locului lor de pornire, îi vedem navigând în preajma noastră, mereu prezenți, din ce în ce mai prezenți. Ne observă prin hublourile farfuriilor zburătoare.

Toate acestea, „La Belle Époque“ ni le-a lăsat ca moștenire. „Frumoasa

epocă“ de la 1900 a acordat extraterestrilor – care existau de mult, dar rămăseseră până atunci abstracți și intangibili – un loc și un rol în viața noastră. Ne-a învățat să trăim în spațiu, un spațiu concret, fascinant, une-

ori înspăimântător. Ne-a învățat călătoria cosmică, ne-a învățat comunicarea între lumi îndepărtate. Ne-a învățat orgoliul de a fi sau măcar de a ne imagina că suntem cetățeni ai universului.

O singură lume, cu Pământul în mijloc, în viziunea lui Dante

Primii pași în spațiu

Sălbatici și extraterestri

Omul a făcut pe Pământ ucenicia explorării celorlalte lumi. Misterul îl înconjura de pretutindeni. Ținuturile îndepărtate erau mai enigmatice decât planetele, Soarele sau stelele. Surâdem astăzi prea ușor în fața naivității atâtor ficțiuni geografice și biologice. Să fim drepți: până acum câteva secole, europenii știau mai puțin despre interiorul Africii sau despre misterioasele mări ale Sudului decât aveau să știe spre 1900 despre Marte și despre celelalte planete. Era dreptul lor să-și imagineze manifestări de viață dintre cele mai diverse și mai insolite. Înainte de Marte, Pământul însuși a fost populat cu „marțieni“. Eroare, fără îndoială. A omului sau a naturii?

Istoria pune de la început în evidență faptul că, în fața unei debordante imaginații omenеști, natura rămâne destul de cuminte, oarecum limitată și monotonă. Cele câteva creaturi stranii

pe care le-a oferit exploratorilor mărilor îndepărtate au fost doar o modestă răsplată pentru o asemenea cheltuială de ingeniozitate și de fan-tezie. Urmărind pas cu pas explorarea imaginară, descoperirile reale nu puteau fi decât dezamăgitoare, „incomplete“. Iată de ce omul nu va renunța niciodată la cea dintâi, singura care îi justifică pe deplin visele, singura care poate să-l facă egal, dacă nu superior, Demiurgului.

De-a lungul secolelor au apărut țări, cetăți, ființe în care omul și-a investit fantasmеle, utopiile, idealurile și care, precum Fata morgana, s-au îndepărtat fără încetare în fața cohortelor de exploratori și de cuceritori. Acest *altul* era un personaj curios, asemănător și totuși diferit, mai bun sau mai rău decât noi, adesea mai bun și mai rău în același timp. Apare deja, pe propriul nostru Pământ, deși nevenit din alte lumi, ca un „extraterestru“, figurând în orice caz modelul viitorilor

locuitori ai astrelor. Avem aici de-a face cu un arhetip, un punct de plecare pe care imaginația științifică modernă l-a modificat doar în mică măsură, în aspectul său, dacă nu și în esență.

Celălalt putea fi exclusiv imaginar (cum au fost în Antichitate sirenele, ciclopul sau satirul), însă foarte adesea nu era construit chiar din toate piesele. Se pornea de la un grup uman real, căruia, pentru a ajunge la rezultatul dorit, i se deformau considerabil trăsăturile. „Barbarii“ văzuți de civilizațiile antice, „sălbaticii“ văzuți de exploratorii începutului de epocă modernă aparțineau acestei lumi duble, reală și imaginară în același timp, amestecând descrierea etnografică cu proiectul utopic sau filozofic.

„Sălbaticii“ din America sau de pe alte Pământuri recent descoperite „demonstrau“, în viziunea secolelor al XVII-lea sau al XVIII-lea, cu sprijinul imaginației, faptul că lumea era multiformă, construită pe mai multe planuri, și susceptibilă de a ne oferi peste tot realități insolite. Metoda științifică (în epoca lui Descartes și a lui Newton) nu a îngăduit în nici un fel excesele imaginației, uneori chiar le-a justificat, așa încât secolul Rațiunii s-a dovedit în ansamblu la fel de apt ca și Antichitatea în inventarea de ființe și societăți imaginare. O primă lecție de reținut: imaginarul posedă propriile legi și propriul domeniu; ar

fi iluzoriu să ne închipuim că ar putea fi în mod fundamental afectat de progresele cunoașterii științifice.

Le Courier véritable, jurnal publicat în 1632, își mistifica cititorii cu informația descoperirii unei curioase rase umane în ținuturile australe (bărbați albaştrii și femei verzi!), ca să nu mai vorbim de un „reportaj“ privitor la locuitorii arhipelagului Novaia Zemlea, care prezentau în loc de piele un soi de solzi îmblăniți, un ochi mare în mijlocul frunții și un unic picior capabil, folosit ca umbrelă, să-i pună la adăpost de soare sau de ploaie. Extraterestri în devenire.

Sigur, autorul acestor false știri își permitea să glumească (deși nici glumele nu sunt gratuite; se inspiră din realitate și găsesc destulă lume care să le ia în serios). Autorii *Enciclopediei* nu se țineau însă de glume. Cu toate acestea, acest monument al rațiunii și al științei triumfătoare plătea micul său tribut, ca atâtea alte lucrări ale secolului al XVIII-lea, mitului ființelor și societăților *altele*. Aflăm, de pildă, detalii privitoare la omul sălbatic din Borneo, ființă intermediară, între maimuță și om, sau despre misterioșii „negri albi“ din Africa neexplorată. Dacă am parcurge toate insulele Pacificului, afirma unul dintre autorii *Enciclopediei*, „am găsi poate locuitori cărora ne-ar fi greu să le refuzăm sau să le acordăm numele de oameni“.

„Poate – credea un altul – ca interiorul Africii, atât de puțin cunoscut de europeni, să cuprindă popoare numeroase dintr-o specie cu totul ignorată de noi.“

Sălbatici și extraterestri: aceste pitorești personaje au început prin a se asemena oarecum. Măcar veri, dacă nu frați! Viața însă i-a separat, iar carierele lor au ajuns să fie diferite. Sălbaticul, care la început nu era cu totul disprețuit (diferit, dar nu neapărat inferior în ansamblu), a coborât, puțin câte puțin, până în josul scării, confruntat cu o lume „civilizată“ care urca fără încetare, devenind tot mai bogată, mai puternică și mai exigentă, dacă nu și mai înțeleaptă. În timp ce extraterestrul ardea etapele, pentru a se instala la celălalt capăt al scării, cât mai sus. „Sălbatici“ pe planete mai găsim și spre 1900, dar ca o specie pe cale de dispariție rapidă. Ajunși stăpâni peste galaxii, extraterestrii și-au asumat o tehnologie de vârf, uitându-și complet originile mai modeste, ca și pe verii lor rămași în urmă.

Deosebind net aceste două specii – ceea ce la început nu era cazul –, omul „civilizat“ s-a așezat el însuși la mijlocul scării, de unde-i poate privi dominator pe sălbaticii de jos, și plin de admirație, eventual și de teamă, pe extraterestrii de sus. Într-un anume fel, nu face decât să se privească pe el însuși în oglinzile trecutului și viitorului său. Dar, pentru ca o asemenea

concepție să prindă contur, trebuie să așteptăm evoluționismul secolului al XIX-lea, care să pună fiecare specie la locul ei, din preistorie până într-un viitor foarte perfecționat, toate etapele marcând de fapt aventura unei unice specii: a noastră.

Din originea lor comună, sălbaticii, sau celelalte popoare terestre fabuloase, și locuitorii planetelor păstrează aceeași amprentă, de neșters, a unui tipar original. Să spunem pur și simplu – sub rezerva de a afla și excepții – că sunt aproape toți *ființe umane*

Oameni-broască

Cuprins

Prefață la ediția românească	5
Introducere	7
Primii pași în spațiu	11
Viața în univers	29
Pământurile cerului	53
Locuitorii planetelor	97
Întâlnirea	149
Spațiul care ucide	179
Extraterestrii printre noi	207
Concluzie	223
Bibliografie	225
Ilustrații	227
Indice de nume	231